

W opracowywanym materiale autor wyróżnił dwie grupy: a) wcześniejszą, obejmującą obiekty o szczególnie dobrej jakości i ciekawej dekoracji, datowaną na czasy VI-IX dynastii (wykonane zostały techniką drobnych nacięć; oraz b) późniejszy, z czasów od X/XI dynastii aż do początków XII dynastii z dekoracją złożoną z "martwych" meandrów, jak nazywa je autor (wykonane są natomiast techniki rytu linearnego). Autor wykazał też, że użytkownicy owych amuletów nie wywodzili się z ośrodka: stołecznego lub jego kręgów, lecz z odleglejszych rejonów Egiptu Środkowego; związanych z kultem bogini Hathor.

W zwięzłym omówieniu trudno jest uwzględnić rozliczne zasługi i nowe ustalenia autora. Jego rozprawa nie tylko porządkuje materiał, lecz rzuca nowe światło na zagadnienia religijne schyłku Starego Państwa/Średniego Państwa oraz na kształtowanie się elementów ikonograficznych na bazach amuletów pieczętnych. Podkreślić tu można m.in. ważne ustalenia dotyczące wczesnych początków legendy Hathor-Tefnut, rozważania ikonograficzne związane z motywem tryumfu nad wrogami (lew i Set nad ciałami pobitych wrogów), z przedstawieniami zwierząt występujących w dekoracji baz (w tym choćby zupełnie nowatorskie ustalenia odnośnie motyla i jego związku z Hathor), czy dość często spotykanym motywem dzieci („życzenie posiadania wielu dzieci”).

Recenzowana praca jest kolejnym, ważnym etapem na drodze zmierzającej do opracowania całokształtu egipskiej gliptyki i zagadnień dotyczących amuletów pieczętnych oraz ciągu rozwojowego od pieczęci cylindrycznych poprzez amulety pieczętne do skarabeuszy. W postaci omawianego tomu autor dostarczył ważnej pomocy umożliwiającej głębszą interpretację tej grupy zabytków, wskazując równocześnie na jej znaczenie jako ważnego źródła również o dużej randze w zakresie historii egipskiej religii.

Kraków

JOACHIM ŚLIWA

MICHAŁ PIETRZYKOWSKI, *Adyta świątyń palmyreńskich. Studium funkcji i formy*, [Uniwersytet Warszawski, Instytut Archeologii] Warszawa 1997, ss.136.

Prezentowana publikacja powstała jako rozprawa habilitacyjna przedstawiona w Uniwersytecie Warszawskim w 1991r. Jej autor, Michał Pietrzykowski - znawca architektury sakralnej terenów Syrii z okresu rzymskiego - zmarł na skutek ciężkiej choroby we wrześniu 1993 r. Pracę do druku przygotował już po śmierci autora prof. Michał Gawlikowski.

Podstawowym celem rozprawy jest analiza formy i funkcji adytonu – najświętszego miejsca w świątyni - na przykładzie świątyń Palmyry. Pod uwagę zostały wzięte cztery tego typu obiekty: świątynia Bela, świątynia Baalszamina, świątynia Allat oraz świątynia Nebo. Rozdziały poświęcone poszczególnym świątyniom cechują się dużymi dysproporcjami objętościowymi. Nie jest to jednak spowodowane zaniedbaniem autora, lecz m.in. stanem badań i związaną z nim ilością publikacji (która w przypadku świątyni Nebo jest bardzo uboga) oraz zna-

czeniu poszczególnych obiektów w procesie dowodowym przedstawionym przez autora. Z tego też powodu najobszerniejszym jest rozdział poświęcony świątyni Bela, nie tylko z racji zaawansowanego stanu badań czy rangi - była ona najważniejszym sanktuarium Palmyry - lecz również ze względu na unikatową formę architektoniczną charakteryzującą się dwoma adytonami (rzecz niespotykana w całym świecie śródziemnomorskim).

Mimo iż głównym przedmiotem rozprawy są adytony, to jednak nie byłoby możliwe rozpatrywanie ich osobno, z pominięciem całościowej formy architektonicznej świątyni. Dlatego też w poszczególnych rozdziałach (oprócz rozdziału poświęconego świątyni Nebo), nieraz w sposób bardzo szczegółowy, opisano rozpatrywane świątynie nie tylko pod względem architektoniczno-konstrukcyjnym, lecz również w powiązaniu z ich chronologią, zwracając uwagę na zmiany, jakie wprowadzono w poszczególnych fazach rozbudowy i przebudowy świątyń. Te szczegółowe opisy były konieczne, aby postawić nowe hipotezy dotyczące funkcji adytonu w sanktuariach palmyreńskich. Autor stoi na stanowisku, iż obiekty te łączyły w sobie dwie funkcje: pierwszą było zapewnienie odpowiednich warunków dla ekspozycji wizerunków bóstw (w takim stopniu, jak życzyli sobie kapłani, bądź pozwalał na to charakter kultu), drugą funkcją było przechowywanie w ukryciu przedmiotów o znaczeniu rytualnym, do których dostęp mieli wyłącznie kapłani. Inną hipotezą postawioną przez autora jest pogląd, iż w adytonach świątyń Bela i Baalszamina miast trójwymiarowym posągom cześć oddawano monumentalnym reliefom kultowym, które pojawiły się na terenie pogranicza Syrii i Mezopotamii około przełomu er.

Jedynym mankamentem publikacji jest uboga część ilustracyjna. Zamiast niej zamieszczono w przypisach odnośniki do odpowiednich ilustracji w innych publikacjach. Stanowić to może poważną przeszkodę dla czytelników, którzy nie są w stanie dotrzeć do materiałów źródłowych lub nie dysponują wystarczającą wiedzą z dziedziny architektury antycznej. Pomimo tej niedogodności książka Michała Pietrzykowskiego powinna zainteresować wszystkich badaczy architektury starożytnej oraz znawców różnych przejawów kultu w świecie antycznym, przede wszystkim ze względu na nowe tezy i przemyślenia różniące się, nieraz znacznie, od dotychczas uznawanych w nauce. Świątynie Palmyry w doskonały sposób ilustrują wszystkie aspekty i cechy architektury sakralnej na tamtym obszarze w okresie przełomu er. Znajomość ich z całą pewnością będzie pomocna w pracach i studiach poświęconych zagadnieniom kultu i religii semickich (przede wszystkim poświęconych świątyniom) na terenie Syrii i Palestyny tego okresu.